

राज्यातील विविध अकृषी विद्यापीठामध्ये
अध्यासन केंद्र स्थापन करण्यासाठी धोरण
विहित करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
शासन निर्णय क्रमांक : अध्यास-२०२१/प्र.क्र.१००/विशि-२
मंत्रालय विस्तार भवन, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक : ०७ जून, २०२२.

संदर्भ :- मा.मंत्रीमंडळाची दि.१६.०२.२०२२ रोजीची बैठक.

प्रस्तावना :-

महाराष्ट्रातील विविध अकृषी विद्यापीठांकडून थोर व्यक्तींच्या नावे विद्यापीठांमध्ये अध्यासन केंद्र निर्माण करण्यासंदर्भात तसेच मा.लोकप्रतिनिधीकडून अध्यासन सुरु करण्याबाबत केलेल्या शिफारशीसंदर्भात विभागाकडे सतत पाठपुरावा करण्यात येत आहे. तसेच विधी मंडळ कामकाजावेळी यासंदर्भात प्रश्न उपस्थित केले जातात. सबब, अध्यासन निर्माण करण्याबाबत वाढती मागणी विचारात घेऊन, तसेच अध्यासन निर्मिती ही धोरणात्मक बाब असल्यामुळे अध्यासन केंद्र निर्माण करण्याकरीता सर्व विद्यापीठांकरीता एकसुत्रता ठेवण्यासाठी अध्यासन निर्मितीची उद्दीष्टे, हाती घ्यावयाचे कार्यक्रम/उपक्रम काय असावे त्यासाठी किती निधी देय आहे, अटी व शर्ती कशा पध्दतीने निश्चित करता येतील. त्यासाठी नेमकी कोणती पध्दत वापरता येईल. याबाबतचा निर्णय कोणत्या स्तरावर घेण्यात यावा, या सर्व बाबींकरीता निश्चित धोरण तयार करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

महाराष्ट्रातील विविध अकृषी विद्यापीठांकडून थोर व्यक्तींच्या नावे विद्यापीठांमध्ये अध्यासन केंद्र निर्माण करण्यासंदर्भात तसेच मा.लोकप्रतिनिधीकडून अध्यासन सुरु करण्याबाबत विभागाकडे केलेल्या मागणीच्या अनुषंगाने राज्यातील विविध अकृषी विद्यापीठामध्ये सद्यस्थितीत सुरु असलेली १३ अध्यासने व नविन प्रस्तावित ५ अध्यासनांच्या मर्यादेत प्रती अध्यासन रु.३ कोटी ठोक रक्कम देण्यास तसेच या व्यतिरिक्त विद्यापीठाना अध्यासन सुरु करावयाची असल्यास विद्यापीठ स्वनिधीतून सुरु करण्यास दि.१६.०२.२०२२ रोजी झालेल्या मंत्रीमंडळ बैठकीतील निर्णयानुसार खालीलप्रमाणे धोरण विहित करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे.

अ) **अध्यासनाचे उद्देश पुढीलप्रमाणे :-** महाराष्ट्रातील विविध संत, शाहिर, साहित्य, राजकीय व सामाजीक क्षेत्रातील महनीय व्यक्तींचे नावे विविध विद्यापीठात अध्यासन केंद्र स्थापन करून अशा महान व्यक्तींचा आदर्श भावी पिढीपुढे असणे गरजेचे आहे. या महान व्यक्तींच्या जीवन आणि कार्याचा अभ्यास व्हावा आणि या निमित्ताने त्यांचे साहित्य आणि विचार जनमानसापर्यंत पोहचवे तसेच कालौघात अस्तंगत होत चाललेल्या पारंपारिक लोककलांचे जतन, संवर्धन, संशोधन करणे, लोककलांचे विविध रंगी संशोधन जसे, भाषीक अंगाने, धर्मतिहास अंगाने व प्रयोगात्मक अंगाने संशोधन करणे शक्य होईल. एखाद्या व्यक्तीच्या कार्याचा प्रसार व प्रचार, त्या व्यक्तीच्या लिखाणाबाबतचे संशोधन व त्या व्यक्तीच्या कार्याच्या अनुषंगाने सामाजिक कार्य अथवा जागृती करणे.

ब) **अध्यासनाची खालीलप्रमाणे उद्दिष्टे :-**

- विद्यापीठांच्या शैक्षणिक व संशोधन विषयक ध्येय व उद्दीष्टांना चालना देणे.
- विभागीय, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय स्तरावर शिक्षण व संशोधन क्षेत्रात विद्यापीठाचे नाव लौकिक व क्षमता वृद्धींगत करणे.

- अध्यासनाच्या संबंधित कार्यातून/माध्यमातून विद्यापीठांनी नामांकित तज्ञ अभ्यासक व जागतिक विद्यापीठातील संशोधन केंद्रे यामध्ये संबंध प्रस्थापित करणे.
- विद्यापीठाचे शास्त्रीय संशोधन फलित समाजाच्या गरजांशी निगडित करून विद्यापीठ व शासन, अशासकीय संस्था, संघटना, संस्था व कंपनी यामध्ये पर्यावरणावर आधारीत समाजाच्या गरजांवर आधारीत भागीदारीद्वारे निर्माण करणे.
- विद्यार्थ्यांना त्यांनी निवडलेल्या क्षेत्रातील तज्ञ व्यक्तींच्या साहचर्यात त्यांच्या प्राध्यापकांसमवेत संशोधन करण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.

क) अध्यासन केंद्रात राबवावयाचे उपक्रम/कार्यक्रम :-

- 'आंतरविद्याशाखीय प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम' आणि 'आंतरविद्याशाखीय पदविका अभ्यासक्रम.'
- परिषदा/चर्चासत्रे/व्याख्यानमाला आयोजित करणे. या व्याख्यानांच्या मुद्रित प्रती ग्रंथालयात उपलब्ध करून देणे.
- थोर व्यक्तींच्या विचारांवर आणि मुल्यांवर आधारित क्षेत्र अभ्यास आणि कार्यक्रमांचे आयोजन.
- उदबोधन वर्ग आणि प्रशिक्षण वर्गांचे आयोजन करणे. ३ ते ६ महिने कालावधीच्या पुर्णवेळ/अर्धवेळ अभ्यासक्रमांचे आयोजन.
- एम. फ़िल/पी.एचडी./इतर संशोधक यांचे थोर व्यक्तींचे जीवन/ कार्य आणि भारतातील सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक चळवळी यावर संशोधन करून घेणे.
- कृतीप्रवण संशोधनास चालना देणे.
- भारतातील सामाजिक चळवळींचा अभ्यास करणे आणि या चळवळींचा तौलनिक अभ्यास करणे.
- विचारवंत/तत्त्ववेत्ते यांच्या विचारांचा चिकित्सक अभ्यास करणे.
- हे केंद्र लेख, प्रकल्प संशोधन अहवाल, परिषदेचे शब्दांकन इ. प्रकाशित करेल.
- राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय संस्था यांच्यात दुवा निर्माण करेल, ज्यामुळे शांतता आणि समानता यासाठीच्या चळवळी भक्कम होतील.
- केंद्राची पुढील ध्येय आणि उद्दीष्टे यांना अनुसरून इतर उपक्रम व कार्यक्रम हाती घेण्यात येतील.

ड) अध्यासन केंद्रासाठी निधी :-

महाराष्ट्रातील विविध अकृषी विद्यापीठांमध्ये थोर व्यक्तींच्या नावे अध्यासन केंद्र स्थापन करण्याकरीता प्रत्येक अध्यासनाच्या स्थापनेसाठी ठोक रक्कम रु.३,००,००,०००/- (रुपये तीन कोटी रुपये फक्त) निधीच्या उपलब्धतेनुसार देण्यात येईल. शासनाकडून उपलब्ध होणारे अनुदान राष्ट्रीयकृत बँकेच्या नियतठेवीत गुंतवण्यात यावे आणि या रक्कमेतून प्रचलित व्याज दरानुसार प्राप्त व्याज उत्पन्नातून अध्यासनाचे विविध कामकाज पार पाडणार आहे. याव्यतिरीक्त विद्यापीठास कोणताही अधिकचा निधी उपलब्ध करून दिला जाणार नाही. विद्यापीठास लागणारा अधिकचा निधी विद्यापीठाने स्वनिधीतून उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.

इ) व्याजाचा वापर :-

- अध्यासनाच्या निधीतून प्रामुख्याने खालील समाविष्ट गोष्टीवर खर्च करता येईल:-
 - संशोधक विद्यार्थी (मदत निधी / वृत्ती)
 - संशोधन साधन सामुग्री, व्यावसायिक साहित्यावरील खर्च (अध्यासनाच्या स्थायी निधीतून खरेदी केलेल्या वस्तूंची मालकी विद्यापीठाची राहिल.)
 - स्नातक विद्यार्थ्यांना आर्थिक मदत किंवा संशोधक/विद्वान सदस्यांनी भेट किंवा अध्यासनक्षेत्राशी संबंधित व्यक्तीशी अध्यासनधारकाच्या सहमतीने घेतलेली भेट

- विशेष चर्चासत्रे आयोजित करणे परिसंवाद/कार्यशाळा उपस्थित रहाणे.
- ग्रंथालयावरील खर्च जसे पुस्तके खरेदी, संशोधन प्रकाशने (पुस्तके/मासिके) वापर
- आकस्मिक / कार्यालयीन खर्च
- सदर केंद्रासाठी आवश्यक असलेला शिक्षकीय संवर्ग तासिका तत्वावर उपलब्ध करून घेऊन खर्च भागविण्यात यावा. तसेच शिक्षकेत्तर कर्मचारी यांना विद्यापीठ निश्चित करेल ते मानधन असेल

ई) वार्षिक अहवाल :-

मागील आर्थिक वर्षात अध्यासनाच्या व्याजातून मिळालेल्या रक्कमेतून झालेल्या खर्चाचा वार्षिक अहवाल शासनास सादर करतील. सदर वार्षिक अहवालात, हाती घेतलेले संशोधन प्रकल्प, परिषद, चर्चापीठे, प्राप्त सन्मान, प्रकाशने इथे अध्यासनाशी निगडित उद्देशानुसार विवेचन राहिल. अध्यासनाच्या वार्षिक अहवालाच्या प्रती कुलगुरुंनी ठेवाव्यात व त्या आधारे स्थायीदान स्थापित अध्यासनांवर विशेष अहवाल गरजेनुसार वेळोवेळी तयार करण्यासाठी उपयोग करावा. कुलगुरुंनी अध्यासनाच्या वार्षिक अहवालाची एक प्रत राज्य शासनास वेळोवेळी पाठवावी.

उ) अध्यासन केंद्र स्थापन करण्याकरीता विविध अटी खालीलप्रमाणे असतील :-

१. राज्यातील विविध अकृषी विद्यापीठांमध्ये सद्यस्थितीत सुरु असलेली १३ अध्यासने व नविन प्रस्तावित ५ अध्यासनांच्या मर्यादेत प्रती अध्यासन रु.३ कोटी ठोक रक्कम देण्यात येईल तसेच या व्यतिरिक्त विद्यापीठाना अध्यासन सुरु करावयाची असल्यास विद्यापीठ स्वनिधीतून सुरु करावी.
२. सदर केंद्राकरिता कोणतेही नविन पद तयार करता येणार नाही या केंद्राकरिता लागणारे मनुष्यबळ विद्यापीठाच्या आकृतीबंधातून उपलब्ध करून द्यावयाचे आहे.
३. प्रत्येक अध्यासनाच्या स्थापनेसाठी ठोक रक्कम रु.३,००,००,०००/- (रुपये तीन कोटी रुपये फक्त) देण्यात येईल.
४. शासनाकडून उपलब्ध होणारे अनुदान राष्ट्रीयकृत बँकेच्या नियतठेवीत गुंतवण्यात येईल आणि या रक्कमेतून प्राप्त होणारी व्याजाची रक्कम अध्यासनाच्या कामकाजासाठी उपयोगात आणली जाईल.
५. विद्यापीठास कोणताही अधिकचा निधी उपलब्ध करून दिला जाणार नाही. विद्यापीठास लागणारा अधिकचा निधी विद्यापीठाने स्वनिधीतून उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे.
६. अध्यासनाचा महसूल नियत ठेवीवर मिळालेल्या व्याजातून उभारला जाईल. अध्यासनासाठी चालविण्यात येणा-या पाठयक्रमांतील शुल्क आणि प्रशिक्षण कार्यक्रम व सल्ला/समुपदेशन प्रकल्प चालविण्यातून निर्माण झालेले उत्पन्न यांमधून निर्माण केलेल्या महसुलाद्वारे यात भर घालण्यात येईल.
७. अध्यासनासाठी झालेल्या खर्चाची माहिती वेळोवेळी संचालक, उच्च शिक्षण, पुणे यांच्यामार्फत शासनास सादर करण्याची जबाबदारी संबंधित विद्यापीठाची राहिल.
८. सदर निधी विद्यापीठास वितरीत करण्यासाठी संचालक, उच्च शिक्षण यांच्या अधिनस्त ठेवण्यात येईल.
९. दर २ वर्षांनी प्रत्येक अध्यासन केंद्राचे परिक्षण करण्यात येईल. व यासंदर्भातील अहवाल संचालक, उच्च शिक्षण पुणे यांचेमार्फत शासनास सादर करण्यात येईल. सदर अहवालात अध्यासनाची गुणवत्ता, संशोधनात्मक केल्ली कामगिरी, विद्यार्थी संख्या, आयोजित केले जाणारे उदबोधन वर्ग आणि प्रशिक्षण वर्ग याबाबत अध्यासन केंद्रांची नकारात्मक प्रगती असल्यास सदरचे अध्यासन केंद्र बंद करण्यात येईल व अध्यासन केंद्राकडे असलेला निधी शासनाकडे वर्ग करणे संबंधित विद्यापीठास बंधनकारक असेल.

८. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२०६०८१५२४२०८४०८ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(अ. म. बाविस्कर)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. राज्यपाल तथा कुलपती यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
२. मा. मंत्री (उच्च व तंत्र शिक्षण), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. राज्यमंत्री (उच्च व तंत्र शिक्षण), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. कुलगुरु, सर्व अकृषी विद्यापीठे.
५. संचालक, उच्च शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
६. सर्व सह संचालक, उच्च शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य.
७. महालेखापाल, (लेखा व अनुज्ञेयता)-१/२ महाराष्ट्र, मुंबई / नागपूर.
८. महालेखापाल, (लेखा परीक्षण) - १/२ महाराष्ट्र, मुंबई / नागपूर.
९. कुलसचिव, सर्व अकृषी विद्यापीठे.
१०. अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई/ पुणे.
११. जिल्हा कोषागार अधिकारी, मुंबई/ पुणे.
१२. नियोजन विभाग (१४७१), मंत्रालय, मुंबई.
१३. वित्त विभाग, (अर्थसंकल्प-३)/ (व्यय-५) मंत्रालय, मुंबई.
१४. प्रधान सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
१५. उप सचिव (विशि), उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
१६. निवड नस्ती (विशि-२), उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.